ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXXII/XXXIII, 12 SECTIO G 1985/1986

Kragujevac — Jugosławia

Todor I. PODGORAC

Konstytucja Księstwa Serbii z r. 1835 (Sreteńska) — dzieło Dimitrija Davidovicia

Конституция Сербского княжества 1835 г. (Сретенская) — труд Димитрия Давидовича

The 1935 Constitution of the Duchy of Serbia — The Work of Dimitrij Davidović

I. AUTOR KONSTYTUCJI

Dimitrije Davidović, dziennikarz, pisarz, historyk, mąż stanu i dyplomata, urodził się w Zemunie 12 października 1789 r. Szkołę podstawową ukończył w mieście rodzinnym (1800), gimnazjum, od I do VI klasy — w Sremskich Karlowcach (1806), z którego to został wydalony, chociaż był wzorowym uczniem, ze względu na konflikt z prof. Gavrilem Hranislavem, ulubieńcem metropolity Stefana Stratimirowića, skądinąd patrona tej szkoły; filozofię, VII klasę — w Kežmarku (gdzie kolegował się z Milovanem Vidakovićem, pierwszym pisarzem w nowej literaturze serbskiej) i klasę VIII — w Peszcie. Medycynę studiował w Peszcie (1808—1811) i w Wiedniu (1811—1812), ale studia rzucił. W Budzie (1812) wydał dwie małe broszury. *Spisanija uciliščna I. Jagta i Nastavlenje k Blagonaraviju Eisenmanna.* W Wiedniu od r. 1813 do r. 1821 wydawał „Novine Serbske" (dalej cyt. „Nowiny Serbskie"), do maja 1816 r. wspólnie z Dimitrijem Frušićem, a następnie sam, będąc w poważnych kłopotach finansowych. Z Frušićem pomagał prałatowi Matiji Nenadoviću podczas Kongresu Wiedeńskiego. W celu wydawania „Nowin Serbskich" oraz książek wyuczył się rzemiosła typograficznego i kupił drukarnię, na której uruchomienie otrzymał pozwolenie w r. 1819, podpisując się odtąd jako wydawca. W r. 1820 został wybrany członkiem Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, lecz władze nie zezwoliły mu na przyjęcie wyboru. W tym czasie „Nowiny Serbskie" były również serbskim centrum

literackim. Jako współpracownik tego czasopisma Vuk Stefanović Karadžić nawiązał kontakt z Jernejem Kopitarem, który w Wiedniu był cenzorem słowiańskich książek i gazet. Obok gazety Davidović wydał również pierwszy serbski almanach pod tytułem *Zabavnik* (Wiedeń 1815—1816, 1819—1821, Buda 1818). W *Zabavniku* z r. 1821 umieścił *Dejanija k istiriji serbskoga naroda* (i oddzielnie drugie wydanie pod tytułem *Istorija naroda serbskoga* w książce *Dela Dimitrija Davidovića,* księga I, z przedmową i biografią Davidovića pióra J. Hadžića Svetića, Belgrad 1846; trzecie wydanie pod tym samym tytułem, z zamieszczonym przekładem francuskim A. Vigverona, Belgrad 1848). Zadłużony ponad wszelką miarę, w r. 1821 wyjechał do Serbii i został sekretarzem i doradcą księcia, przy czym zajmował się szeregiem innych spraw. Również ze względów patriotycznych wydał pracę *Žiča, Monastir u Serbii, zidan izmedj 1190 a 1224 god* (*Serbske letopisi z r. 1828,* Buda 1828). Od r. 1829 do r. 1833 powierzano mu ważne misje dyplomatyczne w Konstantynopolu. Dzięki jego wybitnemu talentowi dyplomatycznemu, który budził uznanie księcia Miłosza, doszło do osiągnięcia dobrych wyników w rozmowach z Turkami. Był pierwszym redaktorem „Nowin Serbskich”, kiedy te zaczęły być wydawane w Serbii (Kragujevac, 5 styczeń 1834 — 16 marzec 1835) oraz wydał cztery numery *Zabavnika* (Belgrad 1833, 1836, Kragujevac 1834, 1835). W r. 1835 opracował Konstytucję Sreteńską i w okresie jej obowiązywania był ministrem spraw wewnętrznych i oświaty. Po zawieszeniu tej konstytucji popadł w niełaskę księcia Miłosza i przeniósł się do Smederewa, zamykając się w życiu prywatnym. Wiosną 1837 r. został wezwany przez księcia Miłosza, który powierzył mu wychowanie swoich synów: Milana i Michała. Zmarł w Smederewie 25 marca 1838 r.

Dla polskiego czytelnika interesujący jest fakt, że „Nowiny Serbskie” od początku miały polonofilski charakter: można w nich doszukać się sporo wieści o Polakach, mniej lub bardziej istotnych. W numerach z 21, 22 i 24 grudnia 1815 r. drukowany był tekst Konstytucji Królestwa Polskiego z r. 1815.

II. *MATERIA CONSTITUTIONIS*

Kompozycyjnie Konstytucja Sreteńska składa się ze 142 artykułów, rozmieszczonych w 14 rozdziałach. *Materia constitutionis* zawiera następujące problemy w przytoczonej kolejności: „Godność i obszar Serbii”, „Barwa i herb Serbii”, „Władze serbskie”, „O prawodawstwie i w ogóle o sposobie, w jakim nim należy kierować”. „O Księciu Serbskim”, „O Radzie Państwa”, „Władza sądowa”, „O Zgromadzeniu Narodowym”,

„O Kościele", „O finansach", „Ogólnonarodowe prawa Serbów", „Prawa urzędników", „Zmiany i uzupełnienia do Konstytucji Księstwa Serbii" oraz „Wniosek".

Nie mamy zamiaru zatrzymywać się nad wszystkimi postanowieniami tej konstytucji, lecz tylko nad tymi najważniejszymi, na których podstawie można i bez jakiegoś specjalnego komentarza ocenić jej znaczenie.

Pomimo że Serbia była wówczas Księstwem wasalnym, wchodzącym w skład imperium tureckiego, pierwsze postanowienia Konstytucji Sreteńskiej podkreślają jej państwowość, określając ją jako niepodzielne i w swych rządach niezależne księstwo, wedle zgody wyrażonej przez tureckiego sułtana oraz rosyjskiego imperatora [1], wraz z zatwierdzaniem oznak państwa — sztandaru i herbu.

Zasada odrębności lub podziału władzy (*distribution des trois pouvoirs*), którą to definitywnie wniósł do nauki prawa Montesquieu wraz ze swą pracą *De l'esprit des lois*, proklamowana jest również w Konstytucji Sreteńskiej. „Są trzy władze serbskie: Ustawodawcza, Wykonawcza i Sądowa" — jest napisane w art. 5, a w art. 6 — „Ustawodawcza i Wykonawcza władza to są: a) Książę i b) Rada Państwa, złożona z sześciu Ministrów poszczególnych i wyodrębnionych dziedzin spraw narodowych, którymi są następujący: sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, finansów, spraw zagranicznych, spraw wojskowych i oświaty oraz z nieokreślonej liczby Radców państwowych i Przewodniczącego Rady wraz z głównym Sekretarzem Rady."

Powołanie ministra spraw zagranicznych jeszcze bardziej podkreśla państwowość Serbii.

Podział władz w Konstytucji Sreteńskiej, zwłaszcza dwóch pierwszych (uchwalanie i wykonywanie ustaw), w dalszych przepisach szczegółowych sprawia wrażenie nieklarownego i niekonsekwentnego. Przyjęte rozwiązania odbiegają zarówno od doktryny, jak i od praktyki ustrojowej państw konstytucyjnych. W żadnym razie nie było to dziełem przypadku: jako forma tymczasowa i przejściowa, jak zapewne myślał D. Davidović, tak niekonsekwentny podział władz opierał się na realnym układzie sił społecznych, nie tylko pomiędzy księciem Miłoszem a starszyzną, lecz

---

[1] Serbia uzyskała rzeczywistą niepodległość w wyniku powstania przeciwko Turcji, które wybuchło w r. 1804, i dzięki rosyjskiej pomocy wojskowej, udzielonej jej w r. 1807 w czasie wojny Rosji z Turcją. Traktat pokojowy podpisany w r. 1812 w Bukareszcie zobowiązywał Turcję do nadania Serbom autonomii. Wojna rosyjsko-turecka (1828—1829) poważnie wzmocniła pozycję Rosji na Bałkanach. W traktacie pokojowym w Adrianopolu (1829) rząd turecki zobowiązał się dotrzymać warunków pokoju bukaresztеńskiego w stosunku do Serbii i w r. 1830 sułtan wydał dekret uznający Serbię za Księstwo posiadające autonomię wewnętrzną, ale wasalne wobec Turcji.

i pomiędzy nimi z jednej a narodem z drugiej strony. Ten swego rodzaju kompromis przestał być tym, czym był od razu po zmianie sytuacji. Zresztą urzeczywistnienie zasady podziału władzy możliwe jest w warunkach naprawdę narodowego przedstawicielstwa, a nie w warunkach tylko ograniczania książęcego absolutyzmu. D. Davidović dobrze o tym wiedział. W przemówieniu, którym w imieniu księcia dokonał otwarcia Zgromadzenia Sreteńskiego, powiedział: „Tworzenie nowoczesnych państw trwało przez długie wieki, a jednak jeszcze i dziś wiele spraw pozostaje do poprawienia w ich instytucjach. Serbia musi podążać tą samą drogą, którą i one podążały: nie może ona stać się w ciągu roku czasu państwem w zupełności zorganizowanym, w którym nic nie pozostaje do życzenia. Naród serbski posiada sporo cech narodowych, które trzeba jak naprędzej dostosować do cywilizacji europejskiej, ażeby mógł zająć godne miejsce między innymi narodami. Najbardziej jest nam brak ludzi zdolnych do tego, by kierować sprawami państwowymi na sposób europejski [...].." [2] Poglądy Davidovicia, jak to słusznie podkreśla M. Dj. Milovanowić „[...] chyba dotyczyły wolnych państw parlamentarnych Europy Zachodniej." [3] Według Konstytucji Sreteńskiej, władza ustawodawcza przygotowuje i wydaje wszystkie ustawy i w ogóle rozporządzenia, bez względu na to, czy odnoszą się one do całego narodu, czy tylko do jednej jego części; ustawa nie ma mocy wstecznej; ustawa, dotycząca podziału daniny na naród za każdy rok, nie może być wydana bez zgody Zgromadzenia Narodowego, które w związku z tym będzie zwoływane co roku i które będzie się składało ze 100 najwybitniejszych, najrozumniejszych, jeśli chodzi o zaufanie narodowe, najbardziej zasłużonych deputowanych; każda ustawa i rozporządzenie będą ogłaszane przez Radę Państwa w imieniu księcia.

Zgodnie z dalszymi postanowieniami projekty ustaw i rozporządzeń przedkładają Radzie Państwa właściwi resortowo ministrowie. Rada Państwa rozpatruje propozycje ministerialne na swoich posiedzeniach i przedkłada je księciu do akceptacji. Książę wydaje postanowienie o propozycjach Rady Państwa w terminie najdłużej 20 dni po ich otrzymaniu, a jeśli uważa to za potrzebne, zwołuje Radę w celu ponownego przedyskutowania propozycji. Według art. 14, przytoczonego dosłownie: „Książę ma prawo nie zgadzać się na każdą ustawę i rozporządzenie od razu, gdy mu je przedłoży Rada Państwa po raz pierwszy i po raz drugi. Lecz jeżeli mu je przedłoży po raz trzeci wraz z nowymi i wyczerpują-

---

[2] Przytoczone według Dra M. Dj. Milovanovicia: *Dimitrije Davidović, Govor koji je držan o proslavi stogodišnjice Davidovićeve u Smederevu 18-og septembra 1888 god.*, Belgrad 1888, ss. 27—28; przedrukowane z „Odjek".

[3] *Ibid.*, s. 11.

cymi motywami, które nie są dla narodu zgubne lub stojące w sprzeczności z Konstytucją państwa, wówczas książę wyraża na nie zgodę, w przeciwnym bowiem razie nie zgadza się na nie." Jak widać — wolno nam wysnuć taki wniosek — książę miał prawo suspensywnego weta wobec ustaw i rozporządzeń Rady Państwa, — a jako obrońca swojego narodu i Konstytucji państwa, które się rodziło — również i prawo weta absolutnego, jeżeli motywy tych ogólnych aktów prawnych, przedstawionych mu po raz trzeci, były sprzeczne z interesem narodowym lub przeciwne Konstytucji.

Największa liczba postanowień Konstytucji Sreteńskiej, w przybliżeniu taka sama dla obydwu organów, odnosi się do księcia serbskiego (art. 15—44) i Rady Państwa (art. 45—76).

Książę serbski jest świętą, nietykalną osobą, która nie podlega odpowiedzialności, jest on dziedzicznym szefem państwa. Przysługuje mu prawo, po rozpatrzeniu przez Radę Państwa, wydawać ustawy i rozporządzenia i wykonywać je za pośrednictwem właściwych ministrów oraz powoływać wszystkie władze i wszystkich urzędników w kraju. „Książę ma prawo utrzymywać przy sobie dla doradztwa w swoim Gabinecie i pod nazwą «Rady Książęcej» większą liczbę osób, które sam będzie uważał za najzdolniejsze i najbardziej tego godne, lecz osoby te nie mogą być jednocześnie członkami Rady Państwa." (art. 19).

Artykuł 45 stanowi: „Serbska Rada Państwa jest najwyższą władzą w Serbii oprócz księcia." Ona to baczy, by Konstytucja Księstwa Serbii nie była znieważana i naruszana, uważa i pilnuje, by ludziom nie działa się krzywda i w porozumieniu z księciem jak najszybciej ją likwiduje. Charakter Księstwa Serbskiego, jako państwa prawnego, przejawiający się w prymacie ustawy i zasadzie równego prawa dla rządzonych i rządzących jest szczególnie podkreślony w art. 48 i art. 49: „Rada Państwa kieruje prawodawstwem w całej jego rozciągłości i sprawuje pieczę nad tym, by ani jedna dziedzina spraw narodowych nie była prowadzona bez prawnych rozporządzeń, aby w ten sposób prawo panowało nad całym serbskim narodem." „Rada Państwa urządza według prawa wszystkie pozostałe władze serbskie, przypisuje im prawem zasady, którymi winny się kierować i uważa, by któraś z nich nie przekroczyła przeznaczonych dlań granic. Tak to wszystkie władze serbskie, oprócz księcia, są uzależnione od Rady Państwa." Jeżeli książę, według ustaleń Konstytucji Sreteńskiej, tak jak to widzieliśmy, miał prawo proponować Radzie Państwa ustawy i rozporządzenia, tak i Rada Państwa ma prawo zwracać uwagę na przedmioty, które nie są regulowane ustawą czy rozporządzeniem i przedkładać propozycje księciu. Rada Państwa debatuje nad książęcymi propozycjami i określa swoje stanowisko. Ma ona także prawo przedstawiać księciu kandydatów na poszczególne stanowiska. Rada Państwa

jest narzędziem, przez które książę rozmawia z narodem na Zgromadzeniu w przypadku, gdyby okoliczności nie pozwalały mu uczestniczyć w nim osobiście. Jeżeli chodzi o odpowiedzialność, jako bardzo ważną sprawę, przytaczamy dosłownie następujące postanowienia konstytucyjne: „Rada Państwa ma prawo oskarżyć przed księciem każdego ze swych członków, który by w obojętnie czym zawinił; czy to przeciwko niniejszej Konstytucji, czy to przeciwko Sułtanowemu Carstwu, czy to wobec osoby Serbskiego Księcia, czy w ogóle przeciwko dobru serbskiego narodu.” (art. 55). „Rada Państwa ma również prawo ukarać każdego urzędnika, który by coś uczynił wbrew swym powinnościom, zgodnie z ustawą, która będzie wydana.” (art. 56). „Radcy Państwowi są odpowiedzialni: za każdą radę, której udzielą księciu, za każdy czyn, który stałby w sprzeczności z niniejszą Konstytucją oraz za to, gdyby dopuścili się nie donieść księciu o obojętnie czyim przestępstwie, lecz chronili czyjąś osobę i tym samym dawali powód lub udzielali pomocy podobnym przestępcom.” (art. 72).

Postanowienia konstytucyjne dotyczące władzy sądowej są, według nas, bardzo charakterystyczne: wymiar sprawiedliwości jest sprawowany, a wyroki wydawane „w imieniu księcia, tak jak d o t y c h c z a s” (art. 77); sądy „[...] b ę d ą, po ogłoszeniu prawa serbskiego, utworzone jako trójinstancyjne. A t y m c z a s e m władza sądowa należy do: sądów okręgowych, Wielkiego Sądu w drugiej instancji, jako apelacyjnego, i do „Rady Państwa, która wyznaczy jeden oddział jako izbę sądową sądzącą w trzeciej i ostatniej instancji.” (art. 78). Jak widać, Rada Państwa przez swój oddział specjalny sprawuje władzę sądową w trzeciej i ostatniej instancji. Wydaje nam się, że słowa podkreślone przez nas w miejscami dosłownie cytowanych postanowieniach: „dotychczas”, „będą”, „tymczasem”, a zwłaszcza czas przyszły „będą”, świadczą o tym, że D. Davidović, formułując te postanowienia, miał na uwadze również i inne rozwiązania na przyszłość, prawdopodobnie przede wszystkim w sprawie oddziału Rady Państwa jako sądu trzeciej instancji, lecz, będąc realistą i dobrze się orientując w stosunku sił, jaki wówczas w Serbii panował, a jednocześnie pragnąc jej postępu na każdym polu — wprowadził do Konstytucji cytowane rozwiązania, nie zamykając jednocześnie możliwości rozwiązań lepszych, bardziej postępowych. Zgodnie z Konstytucją, w całym kraju miano sądzić w sprawach cywilnych i karnych według jednego kodeksu, który miał być jak najszybciej ułożony. W art. 80 w sposób klasyczny wyrażona jest zasada niezależności sędziowskiej i ich podległości tylko ustawom: „Sędzia przy orzekaniu swego wyroku nie jest zależny od nikogo w Serbii, oprócz Kodeksu Serbskiego; żadna, ani wyższa, ani niższa władza w Serbii nie ma prawa powstrzymać go od

tego, czy też nakazać mu, ażeby sądził inaczej, niż jest to prawem przepisane. Przy powołaniu na urząd mają również złożyć na to przysięgę."

Zgromadzenie Narodowe składało się, jak już wiemy, ze 100 posłów ze wszystkich okręgów i całego Księstwa Serbii. Przewiduje się, że sposób wyboru i czas trwania mandatu poselskiego (jak również i to, po ilu posłów z każdego okręgu i jak długo będzie ważny ich tytuł), będzie określony oddzielną ustawą. W Konstytucji powiedziane jest tylko, że poseł nie może mieć mniej niż 30 lat i że na Zgromadzenie wysyła się na koszt tego, kto wysyła. Zgromadzenie Narodowe zbiera się, gdy zajdzie taka potrzeba, więcej razy do roku (zatem, oprócz jednego zwyczajnego), przewidziane są i nadzwyczajne posiedzenia tego organu. Zwoływanie i zamykanie obrad Zgromadzenia Narodowego zarządza książę. Wyłącznie do Zgromadzenia Narodowego należy tzw. prawo budżetowe; żaden podatek nie może być narzucony ani ustalony bez jego zgody, a jeśli po upływie roku na podstawie rachunku kasy państwowej jest uwidocznione i udowodnione, że nie był on wystarczający, to w takim wypadku będzie on w przyszłym roku podwyższony tak, aby wyrównać deficyt. Według słów Konstytucji (połączenie art. 99 i 88), Finansja (jako organ), która sprawuje pieczę nad wszystkimi państwowymi przychodami i rozchodami, zobowiązana jest przedstawiać Zgromadzeniu Narodowemu raz w roku, a na jego żądanie i wcześniej, czyste rachunki dotyczące jednych i drugich. Roczna płaca książęca nie może być podwyższona bez zgody Zgromadzenia Narodowego, ale nie może być również zmniejszona bez zgody księcia. Finansja nie może zarządzić ani też wykupić od narodu żadnego podatku na czyjekolwiek potrzeby osobiste. „Finansja nie ma prawa wciągnąć w długi narodu serbskiego. Jeśliby jednak kiedyś zaszła i taka konieczność, i zaproponowała i udowodniła księciu, Radzie Państwa i Zgromadzeniu Narodowemu, że jest to koniecznie potrzebne, i że żąda ich zgody." (art. 104). „Finansja jest zobowiązana wymyślać środki, którymi można by pomnożyć dochód krajowy, lecz środki te nie mogą narodowi szkodzić ani stać w sprzeczności z niniejszą Konstytucją." (art. 105). „Książę i Rada Państwa powołają — stanowi art. 107 — główną rachunkowość (Główną Kontrolę), która będzie sprawdzała wszystkie rachunki Finansji i strzegła, by narodowe fundusze nie były wydawane na inne potrzeby, prócz tych, na które wyraziło zgodę Zgromadzenie Narodowe". W tym miejscu trzeba przypomnieć o prawie Zgromadzenia Narodowego, aby kierować do księcia i Rady Państwa oświadczenia o „[...] zażaleniach, jak i trudnościach, i prosić ich, by wydali stosowne ustawy; donosić im o sprzeniewierzeniach, jakie pojawiłyby się w rządzeniu; skarżyć się księciu na Radę Państwa, jeśliby jej członkowie lub inne władze naruszyły Konstytucję oraz prawa zagwarantowane przez Konstytucję oraz naruszyły prawa obojętnie którego Serba." (art. 90). Artykuły 140

i 141 Konstytucji traktują o Zgromadzeniu Narodowym, jako konstytuancie; jeśli czas i praktyka wykażą, że istnieje potrzeba coś w tej Konstytucji zmienić, dodać lub ująć, książę i Rada Państwa powinni zwołać Zgromadzenie Narodowe, udowodnić konieczność propozycji „[...] i wówczas wspólnie z nim czy to zmienią któryś z artykułów niniejszej Konstytucji, czy to dodadzą doń to, co potrzebne, czy też ujmą to, co jest w niej zbędne lub bezcelowe.” Lecz w tym wypadku — dodaje się zarazem — „[...] muszą być obecne co najmniej trzy czwarte określonej liczby Zgromadzenia Posłów Narodowych, i z tej liczby co najmniej dwie trzecie muszą być jednakowego mniemania.” Wydaje się, że Zgromadzenie Narodowe jest przeważającym czynnikiem prawotwórczym, nie zaś równorzędnym z księciem i z Radą Państwa, ze względu na wymagane *quorum* i kwalifikowaną większość głosów.

Największą wartość demokratyczną Konstytucji Sreteńskiej stanowi wprowadzenie i wyraźne określenie praw obywatelskich (ogólnonarodowych praw Serbów): równości w obliczu prawa, wolności osobistej, prawa *habeas corpus*, zasady *ne bis in idem*, prawa dostępu do wszystkich tytułów i urzędów w kraju pod warunkiem, że jest się zdolnym do ich pełnienia i godnym ich, prawa wyboru sposobu życia według własnej woli, aby tylko nie był on szkodliwy dla ogółu narodu, prawa nietykalności własności z możliwością wywłaszczenia majątku na potrzeby ogólnonarodowe, lecz za zapłatą, zgodnie z ceną podaną przez ekspertów, prawa do zażalenia itd. Jak postępowa była Konstytucja Sreteńska świadczy następujące postanowienie: „Gdy niewolnik wstąpi na Ziemię Serbską, od tej chwili staje się wolnym, bez względu na to, czy ktoś go przyprowadził do Serbii, czy też sam do niej uciekł. Serbowi wolno kupić niewolnika, ale nie sprzedać.” (art. 118). Warte jest uwagi także i postanowienie, na którego mocy wiejskie lasy i góry dotychczasowych „aliji” [4] są dobrem ogólnonarodowym — cały naród ma prawo korzystać z nich i nikt nie ma prawa ich ogradzania. Konstytucja ustanawia następujące obowiązki obywatelskie: płacenie określonego przez prawo podatku, przychodzenie z pomocą w zaspokajaniu potrzeb gminnych, przy budowie mostów i karczowaniu dróg, obrona ojczyzny, „kuluk” (przymusowa praca) przy wznoszeniu budynków potrzebnych do użytku ogólnonarodowego i to za godną dniówkę. Rzuca się w oczy, że ogólnonarodowe prawa Serbów nie obejmują tzw. swobód i praw politycznych (swoboda wyrażania myśli, wolność druku, prawo swobodnego zgromadzania się, stowarzyszania itp.). Mając na uwadze fakt, jakim samodzierżcą był książę Miłosz, jakie trudności miał z nim D. Davidović w związku z wyrażaniem

[4] „Alija” (w Serbii) — ziemia spahijska, która nie była zaludniona, ani też nie należała do żadnej wsi. Alije były dawane przez spahijów ludziom w uprawę na zasadach umownych.

własnych poglądów w czasopiśmie „Nowiny Serbskie", z łatwością można wywnioskować, że autor Konstytucji Sreteńskiej, poprzez opuszczenie tych swobód i praw, wykazał wyjątkowy zmysł realności.

Konstytucja Sreteńska jest konstytucją w sensie materialnym w pierwszym rzędzie dlatego, że utwierdza podział władzy, bez względu na to, w jakim stopniu jest on konsekwentny, a także dlatego, że przyznaje ona i zagwarantowuje prawa obywatelskie. Ponieważ, jak to jest napisane we francuskiej *Deklaracji praw człowieka i obywatela* z r. 1789, „każde społeczeństwo, w którym nie są zagwarantowane prawa, ani nie dokonany podział władzy, w ogóle nie posiada konstytucji." (pkt 16). Z tego względu, rozpatrując zawartość Konstytucji Sreteńskiej wyłoniliśmy te dwa zagadnienia i zatrzymaliśmy się na ich przeglądzie.

III. ZNACZENIE KONSTYTUCJI

Wchodząc w skład Cesarstwa Tureckiego, jako księstwo wasalne, ówczesna Serbia ze ściśle doktrynalnego punktu widzenia nie mogła uchwalić konstytucji. Jednak uczyniła to właśnie jako wyraz dążeń, aby ukonstytuować się jako niezależne, samodzielne i prawnie nie ograniczone, tzn. jako rzeczywiście suwerenne państwo.

Choć twórca Konstytucji Sreteńskiej pozostawał pod wpływem wolnomyślicielskich idei, wyrażonych w konstytucjach i dokumentach konstytucyjnych z końca XVIII i początku XIX wieku, to daleki był od tego, aby poszczególne rozwiązania w nich zawarte bezkrytycznie kopiować. Przystosowując je do specyficznych warunków ówczesnej Serbii, wykazał nie tylko zdolności receptorskie, lecz również konstruktywne. Dzięki temu konstytucja, chociaż pozostała pod wpływem uniwersalnych idei, wyrażała żądania, które były wynikiem specyficznych potrzeb krajowych.

Konstytucja Sreteńska była wyrazem buntu starszyzny, a jednocześnie i narodu, jaki miał miejsce w styczniu 1835 r., nazwanego Buntem Milety (*Miletina Buna)*, od przywódcy — Milety Radojkovicia, jednego z najbardziej znanych buntów z okresu pierwszej władzy księcia Miłosza. Nazywany był również Buntem o konstytucję, co już wszystko wyjaśnia. Żądania uczestników tego buntu sprowadzały się głównie do następujących zagadnień: konstytucyjne zorganizowanie kraju, ograniczenie książęcej osobistej, absolutystycznej władzy, utwierdzenie bezpieczeństwa osobistego i nienaruszalności mienia oraz wprowadzenie powszechnego obowiązku podatkowego. Bunt Milety trwał krótko i bez jednej wystrzelonej kuli zakończył się kompromisem pomiędzy księciem a buntownikami.

Konstytucja Sreteńska była wielkim i zbyt śmiałym, dlatego też wkrót-

ce zatrzymanym, krokiem na drodze ku zupełnej samodzielności państwowej ówczesnej Serbii. Trzy wielkie siły — suzeren Turcja, zwierzchnik Rosja oraz sąsiednia Austria — mając każda oddzielnie własne interesy w tym kraju i walcząc o jego *status quo*, zdecydowanie zareagowały na sam fakt uchwalenia Konstytucji. Uważając, że jej tekst jest zanadto wolnomyślicielski, a zatem bardzo niebezpieczny, zmusiły księcia Miłosza, aby ją zniósł, co on z „lekkim sercem" uczynił. Formalnie podarowana narodowi, konstytucja ta w rzeczywistości była przez naród wywalczona.

Konstytucja Sreteńska obowiązywała zaledwie parę tygodni. Uroczyście ją przyjęto drugiego dnia Zgromadzenia Sreteńskiego, tj. 3 lutego, a suspendowano już 17 marca 1835 r. (według starego kalendarza). Całą winę za skutki próby konstytucyjnego zorganizowania Serbii, wywołane ingerencją z zewnątrz, książę Miłosz zrzucił na autora Konstytucji, Dimitrija Davidovicia, który został zmuszony bezpowrotnie do zaprzestania publicznej i politycznej działalności, wydalony z kancelarii książęcej i zabroniono mu redagowania „Nowin Serbskich". Gdy po upływie 3 lat umarł w Smederewie, czasopismo to, mimo że był jego założycielem i naczelnym redaktorem, nawet nie podało wiadomości o jego śmierci.

Z punktu widzenia kształtu władzy państwowej, który ustala się na podstawie stosunku między legislatywą a władzą wykonawczą i sądownictwem, organizacja władzy państwowej, według Konstytucji Sreteńskiej, nie da się sprowadzić do żadnego z systemów zasady podziału władzy, jakie istnieją w praktyce państwowoprawnej (prezydencki, parlamentarny, konwencyjny lub zgromadzeniowy). Jednakże nie sposób zaprzeczyć temu, że konstytucja ta stanowi pierwszy, początkowy etap na drodze wprowadzania systemu parlamentarnego w Serbii. Urzeczywistniając zasadę podziału władzy w istniejących warunkach D. Davidović wykazał wyjątkowy zmysł realności: Zgromadzenie Narodowe bowiem wówczas nie mogło stać w centrum organizacji władzy, przed nim umieścił księcia i Radę Państwa. Kompetencje Zgromadzenia Narodowego były bardzo skromne w stosunku do ciał przedstawicielskich, określanych przez konstytucje zachodnioeuropejskich państw tego okresu. Chociaż kompetencja Zgromadzenia Narodowego w opodatkowaniu przypominała wprowadzoną w końcu XVIII wieku w Anglii zasadę: *No taxation without representation* (Nie ma opodatkowywania bez przedstawicielstwa), nie można powiedzieć, by przy tym nie była szanowana tradycja narodu serbskiego, by właśnie ten organ postanawiał o problemach państwowych przychodów i wydatków w ogóle.

Krótki okres ważności Konstytucji Sreteńskiej w żadnym wypadku nie umniejsza jej roli historycznej. Była ona co do wielu swoich posta-

nowień bardziej postępowa od późniejszych konstytucji Księstwa albo Królestwa Serbii.

Siły, które doprowadziły do upadku Konstytucji Sreteńskiej, nie mogły jednak stanąć na przeszkodzie kontynuowaniu rozpoczętej przez nią walki o demokratyczny, konstytucyjny charakter państwa serbskiego.

LITERATURA

1. Čubrilović V.: *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd 1982 (drugo izdanje).
2. Djordjević D.: *Foreign Influences on Nineteenth Century Balkan Constitutions, referat za Medjunarodni kongres balkanologa*, Beograd 1984.
3. Durković-Jakšić L.: *Jugoslovensko-poljska saradnja 1772—1840, Matica Srpska*, Novi Sad 1971 (*Z dziejów stosunków jugosłowiańsko-polskich 1772—1840*. Z serbsko-chorwackiego tłumaczyła Halina Kalita. Wstęp i redakcja Ludwik Bazylow, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977).
4. Gavrilowić M.: *Suspendovanje prvoga srpskog ustava februar — mart 1835 god*, „Arhiv za pravne i društvene nauke" 1906, nr 4 i 5.
5. Jovanović S.: *Naše ustavno pitanje u XIX veku*, [w:] *Političke i pravne rasprave*, I, Beograd 1932.
6. Jovanović Ž. P.: *Dimitrije Davidović, novinar, diplomata i psac prvog Ustava obnovljene Srbije*, „Samouprava" 1939, 7. januar.
7. Jović L.: *Sretenjski ustav prvi ustav srpske države u XIX veku*, „Pravni život" 1985, nr 2.
8. Kandić L.: *Ustav od 1835 i njegov značaj za dalji razvitak ustavnosti u Srbiji*, „Arhiv za pravne i društvene nauke" 1960, nr 1—2.
9. Kandić L.: *Prilog proučavanju ustavnog razvitka Srbije 1835—1842*, „Arhiv za pravne i društvene nauke" 1970, nr 1—2.
10. Marjanović S.: *Mesto za velikana*, „Politika" 1984, 11. novembar.
11. Marković R. P.: *Proglašenje i suspendovanje Sretenjskog ustava*, „Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva" 1935, z. 8.
12. Milovanović M. Dj.: *Dimitrije Davidović, Govor koji je držan o proslavi stogodišnjice Davidovićeve u Smederevu 18-og septembra 1888 god.*, Preštampano iz „Odjeka".
13. Mitrović J. D.: *Kragujevac do 1839 godine*, Beograd 1933.
14. Podgorac T. I.: *Veliki jubilej (150-godišnjica donošenja Sretenjskog ustava)*, „Glasnik Pravnog fakulteta u Kragujevcu", Školska godina 1984/1985.
15. Popov N.: *Srbija i Rusija od Kočine krajine do Sv. Andrejevske skupštine*, Beograd 1870.
16. Prodanowić J. M.: *Ustavni razvitak i ustavne borbe u Srbiji*, Beograd 1936.
17. Radović R. Vl.: *Liberalno prirodno pravo u političkoj filosofiji Jovana Stejića i Dimitrija Davidovića*, „Arhiv za pravne i društvene nauke" 1940, nr 5—6.
18. *Spomenica Muške gimnazije u Kragujevcu 1833—1933*, Kragujevac 1934.
19. *Spomenica Dimitrija Davidovića 1838—1938*, Beograd 1938.

20. *Sto pedeset godina od donošenja Sretenjskog ustava, Centar za marksističko obrazovanje Univerziteta „Svetozar Marković" u Kragujevcu*, 1985.
21. Vladisavljević M.: *Razvoj ustavnosti u Srbiji*, Beograd 1938.

РЕЗЮМЕ

В статье охарактеризованы обстоятельства принятия, содержание и значение Конституции Сербского княжества 1835 г. (так называемая Сретенская конституция). Во вступлении автор дает короткую информацию о Димитрии Давидовиче, авторе текста конституции.

Конституция 1835 г. принимает принцип тройственного деления власти на законодательную, исполнительную и судебную. В конституции, однако, этот принцип осуществляется непоследовательно, а разделение законодательных и исполнительных компетенций между государственными органами (князем, Государственным Советом и Народным Собранием) нечетко. Такое решение было продиктовано существующей структурой общественных сил: князь Милош, имеющий сильную позицию, и старейшины, с одной стороны, народ и вместе взятые князь Милош и старейшины, с другой. Конституция содержит довольно широкий каталог прав и гражданских свобод.

Конституция 1835 г. действовала всего несколько недель, что, однако, нисколько не уменьшает ее значения. Принятая в государстве, которое, правда, имело внутреннюю автономию, но оставалось вассалом по отношению к турецкой империи, она была важным шагом на пути к независимости и первым, хотя несмелым шагом в направлении принятия парламентарной системы в Сербии. В своих многочисленных положениях она была более прогрессивной, чем позднейшие конституции сербского государства.

SUMMARY

The paper presents the circumstances of the passage, and the contents and significance of the 1835 (Sreten) Constitution of the Duchy of Serbia. The discussion is preceded by some introductory information about the author of the Constitution, Dimitrij Davidović.

The 1835 Constitution adopted the principle of tripartite division of powers into legislative, executive and judicial. This principle, however, was not followed consistently and the separation in the constitution, of legislative ad executive competence between the agencies of state (the Prince, the Council of State, the National Assembly) is not distinct. This solution was prompted by the real structure of social forces, mainly Prince Milos, whose position was strong, versus the seniors, and those together versus the people. The Constitution contains a rather wide catalogue of civil rights and liberties.

The 1835 Constitution was in force for several weeks only, which does not diminish its significance. Passed in a state with an internal autonomy but in a vassal relationship with the Ottoman Empire, the Constitution was a major step on the road to complete independence and the first, if still timid step towards the parliamentary system in Serbia. In many of its regulations, the Constitution was more progressive than the subsequent constitutions in Serbia.